

Větší význam než poslední románová díla, trpící často stylovou roztěkaností a nedostatkem kompoziční kázně, mají Čapkovy povídky. I v nich je patrný předěl mezi díly poválečnými a dřívější tvorbou. V povídkách psaných před první světovou válkou jsou hnací silou náhody a paradoxy osudu, autor se uchyluje k banálním dějům, dynamizovaným bizarními konflikty, vybírá si s oblibou postavy krajních poloh (*Z města i obvodu*, 1913; *Siláci a slaboši*, 1916). Naproti tomu v knize povídek *Ad hoc!* (1919) je válka činitelem měnícím iluzívnost a falešnost lidských vztahů na skutečnou podobu. V povídce *Dceruška Jairova* je popřena pesimistická filozofie láskou k prostému, nezkaženému životu. Zejména v delších povídkách *Experiment* (1922), *Humoreska* (1924) a *Psychologie bez duše* (1928) se prohlubuje psychologická charakteristika postav, objevuje se problém viny a odpovědnosti, dřívější pesimismus se proměňuje v složitější obraz vnitřních dispozic a vnějšího tlaku. Také v kratších prozaických útvarech Čapek uplatnil své dokonalé znalosti pražského uměleckého a vědeckého života, zálibu v specifických detailech různých oborů lidské činnosti a snahu nalézt pod všedním zevnějškem zvláštní a výjimečné povahy, jež se stávají hrdiny groteskních a ironických dramát.

Několik Čapkových divadelních her, v nichž zpracoval motivy svých původních prozaických prací, zůstalo pro malou dramatickosti bez většího významu pro vývoj české jevištní tvorby.

Svatopluk Čech

/ 1846 - 1908 /

Vesvé době společensky nejproslulejší český básník. Jeho literární tvorba vyjadřovala výmluvným básnickým slovem nenaplněné ideály národního obrození a zároveň věštby, obavy i naděje spjaté se současnými společenskými otřesy. Čechova poezie představovala vrchol uměleckého usilování ruchovské generace.

Narodil se v Ostředku u Benešova 21. 2. 1846. Otec, hospodářský správce, byl horlivým zastáncem vlasteneckých a demokratických idejí r. 1848. Z jeho úst slýchal chlapec verše Kollárovy a Máchovy, v jeho knihovně nalézal svazky romantických básníků západoevropských i slovanských. Fantazii budoucího básníka rozněcovala četba, silně na něho působily i přímé zrakové a sluchové vjemy; první poetické pokusy jsou věnovány líčení rozbouraných živelů. K trvalým dojmům z dětství patří též idyla venkovské, většinou středočeské krajiny a laskavého prostředí domova, dvou jistot, k nimž se Čech opětovně uchýlil.

Vystudoval v Litoměřicích a v Praze, stal se právním koncipientem ve

Slaném a v Praze, nakonec se věnoval výlučně literatuře. Ještě za studií krátce působil v redakci politického deníku (Pokrok), kde se zblízka seznamoval s aktuálními událostmi, jako byly např. boje Pařížské komuny na počátku 70. let. Existenčně se zajistil vydáváním beletristického měsíčníku *Květy* (v l. 1879–99), ve kterém pravidelně publikoval své práce básnické i prozaické. Podnikl několik cest, z nichž nejdůležitější pro jeho tvorbu byla cesta k Černému moři a na Kavkaz, do Chorvatska a do Dánska. Žil převážně v Praze, kde také 23. 2. 1908 zemřel.

Do první knihy, *Básně* (1874), shrnul Čech všechny své významnější rané práce. Vedle jednotlivostí pojatých ještě v duchu lidové písně a balady jsou zde rozměrnější lyrickoepické básně, ve kterých se hlásí ke slovu – většinou v podobě fantastických snových vidin – soudobé problémy národní a obecně lidské. V *Husitovi na Baltu* (nejvýraznější básni almanachu Ruch z r. 1868) navozuje myšlenku někdejší velikosti českého národa a zároveň výčitku neuspokojivé přítomnosti nejprve barvitá a zvukově naléhavá představa valícího se husitského vojska, potom přízračný obraz mrtvého hejtmána, opřené o skalní stěnu nad běsnícím mořem. Téma rozpoutaných přírodních živlů, s nimiž se vybijí energie lidských vášní a sociálních rozporů, se ozve v „mořské fantazii“ *Bouře* i v historizujících narážkách *Snů*. V *Andělu* je na pozadí biblické Geneze rozvedeno romantické téma vzpoury anděla proti bohu.

Rovněž v první velké a pro celé další Čechovo dílo příznačné poemě *Adamité* (původně v Lumíru 1873) nejde ani tak o epické podání historické události, vyhubení chiliastické sekty Žižkovým vojskem, jako spíše o celkovou vzrušenou atmosféru, v níž ustavičně dochází k střetání názorů zcela současných. Scény ze života adamitů, oddávajících se ve volné přírodě opojení smyslu a pudů, výjevy bitevní, vřava těl, výstřední gestace postav a syté, kontrastní osvětlení každého detailu – to vše strhuje pozornost více než chudý příběh a schematické charaktery. V tomto bizarním prostředí se odehrávají řečnické zápasy protichůdných stran. Vůdce Mojžíš horlí proti náboženské přísnosti táboritů, proti uznávaným zákonům lidským i božím, ve prospěch sebevědomého a radostného pozemšťanství. Mluvčím ideálních hodnot – proti požitkářství adamitů i proti důslednému skepticizmu Henochovu – se stává Adam, sám ovšem zmítaný nejrůznějšími pochybnostmi. Anarchický chaos pocitů a činů překlenuje sotva naznačené autorovo přesvědčení o ceně sebeobětavé lásky tváří v tvář celkové katastrofě.

V názorovém vření, v kypivosti představ i slovního a veršového výrazu (o jehož podobě spolurozhodovalo též vědomé úsilí o reprezentativní poetickou formu, hodnou předsevzatých ideálů) se přímo projevilo Čechovo básnické tušení neklidu doby, otřesu jejích zdánlivých jistot. V tomto směru pokračovaly alegorické poemý *Evropa* (č. 1878) a *Slávie* (č. 1882); básnické zpodobení soudobých společenských konfliktů tu stále patrněji směřuje k zjednodušujícímu ideovému schématu. Loď Evropa odvázející

politické psance (vlastně uvězněné pařížské komunardy) odolává rozbouřenému moři, je však nakonec zničena povstalci, kteří se mezi sebou znesváří. Autor zřejmě straní humanismu Gastonovu proti násilnému a na nic se neohlížejícímu revolucionářství Rolandovu, i když dá v polyfonii hlasů (opět zanícených proslovů celé řady postav) plně zaznít obžalobě současné společnosti i oslavě vzpoury. V nerušenou harmonii vyústí naopak vršení na lodi Slávii. Dochází na ní především ke smíření Slovanů, jemuž je přisouzen rozhodující význam ve všech ostatních sporech. Idealizující optimismus autorův zde převážil v celkové koncepci i v jednotlivostech básnického podání, v němž neúměrně sílí plytká frázovitost a vnějšíková zdobnost.

Ozdobným slohem, rozměrnějším (většinou trochejským) veršem, v němž se uplatňuje bohatá proměnlivost větných konstrukcí, významových a zvukových efektů řečnického nebo malebného podání, jsou psány také Čechovy velké historické epy. V příběhu *Václava z Michalovic* (č. 1880), syna jednoho z popravených českých pánů, který je jezuity vychováván v nevědomosti o svém původu, pozná však pravdu a vzbouří se za cenu života proti nesnesitelnému údělu, strhuje nás ještě nejednou proud výmluvnosti vyprávěče či hrdinů, kresba prostředí a doby, nehledě na dramatickosti samotného konfliktu. Barokní přetížení jednotlivých popisů a řečí, slovního roucha, za jehož bohatstvím se vytrácí představa a věc, o kterou jde, je však už i zde značné. Popisné prvky, navzájem se tísnící poetismy a ustálená klišé oslabují též účinek výpravného eposu *Dagmar* (č. 1883–84), v němž je do pestrých středověkých kulís zasazen zidealizovaný zjev Přemyslovy dcery, české královny na dánském trůně, zosobněné lásky k Slovanům, k prostému lidu a k člověku vůbec.

Motivy z české historie zpracovával Čech také v drobnějších epických formách, například v rapsódii *Žižka* (č. 1879) nebo v romanci *Na Bezdězi* (č. 1883). Podobně vytrvale se vracel k myšlence slovanské vzájemnosti a pomoci, zaktualizované v té době ruským tažením na Balkán, např. v rapsodickém *Handžáru* (č. 1876) a v *Zimní noci* (č. 1879). Bohaté přírodní dojmy z cesty na Kavkaz oživily romantický příběh z doby posledních bojů Rusů s Čerkesy v byronské veršované povídce *Čerkes* (č. 1875).

Přiliv konkrétnější životní zkušenosti poznamenal celou řadu Čechových veršovaných idyl. Platí to především o cyklu *Ve stínu lípy* (č. 1879), v němž autor propůjčil své virtuózní umění slova vyprávění venkovanů; nad jejich dojmavými nebo úsměvnými příběhy se klene duha básnickových vzpomínek na rodný kraj. V *Lešetinském kováři* (1883 konfiskováno, potom až 1899) zasahuje do klidného života venkova bouřlivý růst průmyslového podnikání, jež zde vyhrocuje národní i sociální konflikty. Události vrcholí živelnou revoltou továrního dělnictva a smrtí starého kováře, který se neústupně brání proti rozpínavosti cizozemce. S tragickým, pateticky podaným dějem se proplétá sentimentální příběh lásky se šťastným koncem, vyprávěný v písňové formě; ta jenom utvrdila popularitu této Čechovy

skladby. S daleko menším ohlasem byl přijat *Zpěvník Jana Buriana* (č. 1887) – s dosti výlučným konfliktem lásky demokraticky uvědomělého rolníka k dceři odnárodněného šlechtice – a *Václav Živsa* (č. 1889–91), napsané časoměrnými hexametry, v němž je venkovská idyla, jen nepatrně rozvířená epizodou nešťastné studentské lásky, opět pozadím pro diskuse o dobových otázkách. K nim se druží rozepře studentů o znepokojivých problémech sociálních, vpadajících do poklidu vánoční a rodinné idyly *Sníh* (č. 1894). Naposledy se Čech obrátil k venkovskému prostředí v *Sekáčích* (č. 1903). Středí v nich mnohomluvné úvahy nad bouří, ohlašující se v přírodě a ve společnosti, s oproštěným písňovým výrazem, jímž mají co nejpřirozeněji promluvit pocity a myšlenky sekáčů, sociálně utištěných zemědělských dělníků. Básník si mimo jiné připouští pochybnosti nad svou službou krásy, zamýšlí se nad tím, zda jeho ideální vzněty a zdobný projev nejsou příliš vzdáleny životu těch, jejichž práva se rozhodl hájit.

Ideje národní a sociální svobody prostupují takřka zcela Čechovu lyriku. Čechovy básně zasahovaly do politických bojů 80. a 90. let a stávaly se přímo jejich výzbrojí. Při své povšečnosti mohly ovšem posloužit různým stranám, mohly působit – v situaci národa vnitřně již rozrůzněného – jako opravdový podnět a také jako pouhá fráze. V *Jitřních písních* (1887) používá autor různých forem vzrušené deklamace, aby probouzel vlastenecké nadšení, burcoval z otupělosti, volal k jednotě. Teprve v *Nových písních* (1888) získává myšlenka vlastenecká, slovanská a humanitní svůj protějšek v dunění „podzemního hlasu“, sociální revoluce. Její vidina i obraz „hrdiny budoucnosti“, dělníka, jsou podobně abstraktní jako Čechovy představy o svobodě národa a lidstva. V pozdějších *Modlitbách k Neznámému* (1896), shrnujících básníkovy úvahy filozofické a náboženské, a ještě v posledním reflexivním cyklu *Do světa širého* (č. 1908) provází neustále Čechovy sympatie k sociálně utlačeným, k jejich spravedlivému boji přesvědčení křesťana a humanisty o konečném vítězství lásky nad krvavým násilím. Podobnými motivy, přímo též revolučními událostmi v Rusku r. 1905, je dotčeno Čechovo slavjanofilství v literárních a historických reminiscencích veršované *Stepi* (č. 1908, nedokončeno). – Zvláštní místo v Čechově politické poezii přísluší *Písním otroka* (1895), které zapůsobily svou obecně srozumitelnou, ač právě jen všeobecnou symbolikou v radikalizujícím se národním i v rozvíjejícím se dělnickém hnutí. Oba zřetele, národnostní i sociální, srůstají zde v mlhavý sice, ale sugestivní jednotný obraz, ve výraz hořkého sebeuvědomění i hněvného odhodlání, vložený do úst alegorického pěvce otroků. Sbíрка, formálně opět mnohotvárná a virtuózní, svědčí spíše o zaujetí a dojetí svého autora než o určitosti jeho vidění. Avšak právě takto, především svým patosem, působila Čechova politická lyrika vůbec.

V jisté protiváze k patetickým polohám se uplatňují ironické a humorné momenty Čechova básnického i prozaického díla. Ve veršovaných báchorkách z 80. let jsou vtipné a s hřívivou fantazií zesměšňovány nemoci soudobého veřejného života, avšak ironický odlesk v nich dopadá i na vlastní

idealismus básníkův; parodicky vyznívá nejednou též jeho umění slova (*Petrklíče*; *Hanuman*; *Šotek*; *Kratochvilná historie o ptáku Velikánu Velikánoviči*). Alegorická *Pravda* (č. 1885) vyniká důsledně skeptickým pohledem na kupčení se vznešenými ideály v novodobé společnosti a politice.

V próze vytvořil Čech satirický typ pražského měšťana současné doby, Matěje Broučka. Nejprve je přizemním a zpřizemňujícím protějškem éterických měsíčanů a jejich neživotného estétství, v němž poznáváme karikaturu nade vše povýšeného kultu umění. Spolu s tím paroduje Čech v nevšední mluvě měsíčanů vlastní básnickou řeč, opisnou a plnou poetismů (*Pravý výlet pana Broučka do Měsíce*, 1888). Kritičtěji dopadá pro pana Broučka jeho komické setkání s pražany a tábority doby Žižkovy, při kterém vynikne malost husitského potomka (*Nový epochální výlet pana Broučka, tentokrát do XV. století*, 1889). Cyklus „broučkiád“ pokračoval ještě v dalších Čechových pracích. Ostatní obsáhla prozaická tvorba Čechova byla často jen příležitostnou výplní zábavných časopiseckých rubrik (*Povídky, arabesky a humoresky I–IV*, 1878–83) nebo záznamem pestrých dojmů z cest (*Kresby z cest*, 1884; *Upomínky z Východu*, 1885). Pro poznání básnickovy osobnosti a díla mají zvláštní význam prózy vzpomínkové, hlavně *Druhý květ* (1899), oživující dobu a prostředí Čechových studentských let, a některé črty charakterizační. Novela *Jestřáb kontra Hrdlíčka* (č. 1876) podává v konfliktu ostře vykreslených postav (slabošského panského správce, který se stává obětí bezohledného lichváře) víc než jen sociální dokument doby. Narážejí zde na sebe a navzájem se obžalovávají dva světy, trpný a snový svět Hrdlíčkův, neschopný reálného života, a dravý, věčný svět Jestřábův, hluchý k lidskosti. Rozpor mezi snem a realitou se vrací v mnoha Čechových větších prózách, rozmělněn často v konvenční romantické fabulaci a schematizaci postav (*Oblaka*; *Mezi knihami a lidmi*; *Poslední jaro*; *Hovor listů* aj., sem patří též pokusy o román *Kandidát nesmrtelnosti*, č. 1879, a *Ikaros*, č. 1885).

František Ladislav Čelakovský

/ 1799 - 1852 /

Obrozenský básník, učenec, překladatel a kritik, vedle J. Kollára první velký umělecký zjev novodobé české literatury.

Na její vývoj zapůsobil zejména svými Ohlasy, poezii podnícenou vzorem ruských a českých písní, která u nás zahájila tradici tvůrčího využívání ideových a estetických hodnot lidové slovesnosti.

Narodil se 7. 3. 1799 ve Strakonících jako syn tesaře. Za gymnazijních studií v Českých Budějovicích a v Písku se v něm probudil zájem o lite-